

WERELDWIJZER

POLEN

JAN WILLEM HAMEL

INHOUD

Inleiding	9	<i>Vlag</i>	41
		Economie	41
		Taal	42
		Eten en drinken	43
		Ontbijt	43
		Middageten	43
		Avondeten	43
		Drinken	43
		U kunt de volgende recepten uitproberen	44
ACHTERGRONDEN	15	PRAKTISCHE INFORMATIE	45
Geschiedenis	15	Accommodatie	45
Slavische oorsprong	15	Activiteiten	45
Eerste Poolse staat	15	Afstanden	46
Herstichte staat en		Alarmnummers	46
Gouden Eeuw	16	Ambassades	46
Rzeczpospolita, de		Apotheken	47
koninklijke republiek	18	Autohuur	47
Delingen van		Bagagedepots	47
Rzeczpospolita	21	Bioscopen	47
Groothertogdom Warschau		Corruptie	48
en het Congreskoninkrijk	21	Douane	48
Eerste Wereldoorlog en de		Elektriciteit	48
Tweede Poolse Republiek	22	Fotograferen	48
Jaren voor de Tweede		Gehandicapten	48
Wereldoorlog	23	Geldzaken	48
Tweede Wereldoorlog	23	Georganiseerde reizen	49
<i>Katyń</i>	26	naar Polen	
Communisme	26	Georganiseerde reizen	
Val van het communisme	27	binnen Polen	49
Terugkeer naar de		Gezondheid	50
democratie	28	Huisdieren	50
Politiek van 1999-2005	28	Informatie	50
<i>Volkslied</i>	29	Internet	50
Geografie	30	Kinderen	50
Klimaat	31	Kortingen	51
Flora en fauna	34	Land- en stadskaarten	51
Flora	34	Media	51
Fauna	34	Medische hulp	51
Bevolking	35		
Godsdienst	36		
Kunst	37		
Architectuur	37		
Literatuur	38		
<i>Adam (Bernard) Mickiewicz</i>	39		
Muziek	39		
Schilderkunst	40		
Staatsinrichting	40		

Muggen	51	<i>Fryderyk Chopin</i>	92
Naamswijzigingen	52	Żelazowa Wola	93
Nationale feestdagen	52		
Openings- en sluitingstijden	52	KLEIN-POLEN EN	
Politie	52	PODKARPACKIE	94
Pools studeren	53	Klein-Polen	96
Post	53	Kraków	96
Prijzen	53	<i>De hoornblazer van</i>	
Reisdocumenten	53	<i>de Mariakerk</i>	101
Reisprogramma –		<i>Lajkonik</i>	105
Aanbevolen routes	54	<i>Paus Johannes Paulus II</i>	108
Reistijd	54	<i>Koning Krakus overwint</i>	
Souvenirs	55	<i>de draak</i>	111
Taxi's	55	<i>Het Hoofdkransenfeest</i>	116
Telefoneren	55	Babiogórski Nationaal Park	120
Tijdsverschil	55	Concentratiekamp	
Toiletten	55	Auschwitz-Birkenau	120
Veiligheid	56	Gorczański Nationaal Park	126
Vervoer in Polen	56	Ojcowski Nationaal Park	126
Vervoer naar Polen	59	Pieniński Nationaal Park	127
Verzekeringen	60	Tatragebergte Nationaal Park	128
Wegenwacht	61	Zakopane	132
Zon	61	Bochnia	136
Woordenlijst	62	Wieliczka	136
		Podkarpackie	137
BEZIENSWAARDIGHEDEN	65	Rzeszów	137
Mazovië	65	Beskid Sądecki en	
Warschau	68	Beskid Niski	139
<i>Een lastig Russisch cadeau</i>	70	<i>Ruthenië</i>	141
<i>Marie Curie</i>	80	Bieszczady	142
Praga	81	Przemyśl	144
Kampinoski Nationaal Park	83	<i>Smalpoortreinen</i>	144
Płock	83	<i>De kerkunie van Brest</i>	147
Radom	85	<i>Przemyśl's mysterieuze</i>	
Arkadia	87	<i>Tatarenheuvel</i>	150
Ciechanów	87	Tarnów	152
Concentratiekamp		<i>Een mooie route door de</i>	
Treblinka	87	<i>omgeving van Tarnów</i>	153
<i>De Radziwiłł-magnaten</i>	87	Łańcut	156
Czerwińsk	89	Sanok	157
Dęblin	89		
Łowicz	89	SILEZIË	159
Nieborów	90	Katowice	160
Pułtusk	90	Bielsko-Biała	164
Siedlce	90	Bytom	166
Sochaczew	91	Chorzów	166
Warka	91	<i>De GOP</i>	167

Częstochowa	167	Ujazd	230
Gliwice	169	Lubelskie	231
Będzin	173	Lublin	231
Podzamcze		<i>De kloek van de Krakówpoort</i>	238
(bij Ogrodzieniec)	174	Chełm	244
Pszczyna	174	<i>De geest Bieluch</i>	245
NEDER-SILEZIË EN		Poleski Nationaal Park	247
OPOLSKIE	177	Roztoczański Nationaal Park	247
Neder-Silezië	178	Zamość	248
Wrocław	178	Biała Podlaska	251
Gory Stołowe Nationaal Park	189	Doodskamp Bełżec	251
Jelenia Góra	190	Doodskamp Sobibór	253
<i>Het Sudetengebergte</i>	191	Janów Podlaski	254
Kłodzko, regio	193	Kazimierz Dolny	254
Reuzengebergte	195	Łęczna	255
<i>Liczyrzepa, de berggeest</i>	201	Natuurpark van de	
Legnica	204	Bugdoorbraak	255
Świdnica en Jawor	205	Włodawa	256
Wałbrzych	205	WARMIË-MAZURIË	257
Oploskie	207	Olsztyn	258
Opole	207	Elbląg	261
Brzeg	209	Elbląg-Ostródakanaal	262
GROOT-POLEN, LUBUSKIE		Frombork	263
EN ŁÓDZKIE	210	<i>Nikolaus Copernicus</i>	264
Groot-Polen	210	Giżycko	264
Poznań	210	Grunwald	265
<i>De Blikken Geitenbokken</i>	214	Lidzbark Warmiński	266
Wielkopolski Nationaal Park	217	Mikołajki	266
Gniezno	217	Olsztynek	268
Piast-route	218	Romincka oerbos	268
Lubuskie	220	Ruciane-Nida	268
Wartamonding nationaal park	220	Schiereiland van de Wisła	269
Mużakowskipark	220	<i>Het ontstaan van de</i>	
Łódzkie	221	<i>merengebieden van noordelijk</i>	
Łódź	221	<i>Polen</i>	269
ŚWIĘTOKRZYSKIE EN		Stańczyki	270
LUBELSKIE	224	Węgorzewo	270
Świętokrzyskie	224	Wolvenschans	271
Kielce	224	<i>Moordaanslag op Hitler</i>	271
Świętokrzyski Nationaal Park	229	Reszel	272
Sandomierz	229	Święta Lipka	272
PODLASIE	273	PODLASIE	273
Białystok	275	Białystok	275
<i>Białystok en Esperanto</i>	275	<i>Białystok en Esperanto</i>	275
Białowieski Nationaal Park	277	Białowieski Nationaal Park	277

Białowieża	282	Stargard Szczeciński	346
<i>Biały... wat?</i>	284	Świnoujście	346
Biebrzański Nationaal Park	287		
Suwałki landschapspark	288	Over de auteur	348
<i>De Jatzvingiërs</i>	288	Register	349
Wigierski Nationaal Park	289		
Augustów	290		
Augustówkanaal	291	OPGENOMEN KAARTEN	
Augustów oerbos	292	Ligging in Polen	10
Bohoniki en Kruszyniany	292	Polen, algemeen	12-13
<i>Święta Góra,</i>		Polen, fysisch	32-33
<i>de Heilige Berg</i>	293	Polen, spoorwegen	58
Grabarka	293	Polen, overzicht provincies	64
Hajnówka	293	Mazovië	66-67
Sejny	295	Warschau	72-73
Sokolka	295	Klein-Polen en	
Suwałki	295	Podkarpackie	94-95
		Kraków	98-99
POMMEREN	297	Tatragebergte	130-131
Kujawy-Pommeren	300	Przemyśl	145
Bydgoszcz	300	Silezië	160
Toruń	304	Neder-Silezië en	
<i>Toruń's beroemde vlotter</i>	308	Opolskie	178-179
<i>Nummer 17, of toch</i>		Wrocław	180-181
<i>nummer 30?</i>	309	Reuzengebergte	
<i>Torun's peperkoek</i>	311	Karpacz	198-199
Chełmno	313	Reuzengebergte	
Odry (bij Czersk)	315	Szklarska Poręba	202-203
		Groot-Polen, Lubuskie	
Pommeren	316	en Łódzkie	212-213
Gdańsk	316	Świętokrzyskie en	
<i>Van scheepswerfmedewerker</i>		Lubelskie	226-227
<i>tot president</i>	321	Lublin	232-233
<i>Barnsteen, het Baltische</i>		Warmië-Mazurië	258-259
<i>'goud'</i>	326	Podlasie	274
Gdynia	330	Oerwoud van	
Słowiński Nationaal Park	331	Białowiecki	278-279
Słupsk	333	Pommeren	298-299
Kwidzyn	335	Toruń	306-307
Malbork	335	Gdańsk	318-319
Schiereiland van Hel	337		
Sopot	338		
Westelijk Pommeren	340		
Szczecin	340		
Koszalin	342		
Woliński Nationaal Park	344		
Kołobrzeg	344		

Onder de bogen van de lakenhal, Kraków

ACHTERGRONDEN

GESCHIEDENIS

Slavische oorsprong

Volgens wetenschappers vestigde het Slavische volk zich tussen de zesde en zevende eeuw na Chr. in het gebied tussen de Oostzee en de Karpaten. Dit volk leefde rond 800 na Chr. zo verspreid dat men hun namen gaf als Oost-Slaven, Zuid-Slaven en West-Slaven. De West-Slaven vestigden zich in het gebied dat tegenwoordig Polen, Slowakije, Tsjechië en oostelijk Duitsland vormt. Grote West-Slavische gebieden werden echter al snel veroverd door Duitse volken en door zowel de Hongaarse als Tsjechische koninkrijken. Grote gebieden die tegenwoordig Polen vormen werden niet veroverd.

Eerste Poolse staat

Volgens een legende kwamen in het verre verleden drie broers samen: Lech, Tsjech en Rus. Ieder van hen zou een andere richting inlopen en nieuw land veroveren. Lech liep richting het westen en kwam in een enorm woud een nest tegen waarin een witte adelaar zat. Hij vond het gebied zo mooi dat hij er besloot te blijven en het 'Gniezno' (nest) noemde. De mensen die er woonden werden 'Polanie' genoemd en hun symbool werd de witte adelaar. Volgens betrouwbare bronnen verenigde het Polanische stamhoofd Piast in de tiende eeuw de volken die in de gebieden Polanie, Wiślanie, Pomorzanie en Mazowsze (Mazovië) woonden en noemde hij het grote gebied 'Polska' (Polen). Kort daarna werd de Polanische witte adelaar het symbool van het grote gebied dat door Piast's nageslacht werd bestuurd. Het stabiele en cultureel zeer ontwikkelde Polen lag naast het Heilige Roomse Rijk dat verschillende keren trachtte Polen te bezetten maar faalde. In het jaar 966 bekeerde de heerser Mieszko I zich tot het christendom, liet zich dopen en trouwde met de Tsjechische prinses Dobrawa. Hoewel Mieszko I nooit tot koning werd gekroond wordt zijn doop nog steeds gezien als de geboorte van Polen als Christelijke staat. Daarna veroverde Mieszko I grote gebieden, waaronder Klein-Polen (Małopolska) en Silezië. Omdat Polen een Duitse aanval vreesde, werd in het jaar 1000 een onafhankelijke Poolse kerkorganisatie gesticht. In geval van een aanval zou het land dan kunnen rekenen op steun van Rome, en dus van de paus.

Mieszko I werd in 1024 opgevolgd door zijn zoon Bolesław Chrobry ('Bolesław de Flinke'), die door de Duitse keizer Otto III 'een broeder en steun voor het Rijk' werd genoemd. Echter, direct na Otto's dood moest Bolesław Chrobry de Polen, Tsjechen en Slowaken verenigen om een mogelijke Duitse aanval te kunnen afslaan. De samenwerking was maar

van korte duur. Vlak voor zijn dood werd Chrobry gekroond tot koning van Polen.

Na zijn dood verkeerde Polen voor een lange tijd in chaos, met als dieptepunt de verplaatsing van het bestuurscentrum naar Kraków – het gevolg van Duitse aanvallen op het noorden van de staat. Tussen 1102 en 1138 regeerde Bolesław III Krzywousty ('Bolesław de Wrangle') die de Duitse aanvallen wist te stoppen maar het toe moest staan dat het land werd verdeeld in autonome gebieden die werden bestuurd door Piast-hertogen. Ook Silezië kwam onder Poolse bestuur en Kraków groeide uit tot een voorname, welvarende hoofdstad. Na Krzywousty's dood verzwakten de hertogdommen enorm, waarop zij werden aangevallen door de Pruisen. Zij vielen in 1226 Mazovië aan, waarop de plaatselijke hertog, ene Conrad, de Teutoonse ridders om hulp vroeg. Dezen wilden hem steunen, op voorwaarde dat zij zich permanent in het noordoosten van het land mochten vestigen. De Piast-hertog ging akkoord, maar zijn zet bleek al snel catastrofaal voor het land. In 1241, 1259 en 1287 vielen Tataren de verzwakte Poolse nederzettingen aan en moordden in de meeste gevallen hele dorpen uit. In 1288 streeden de Teutonen (een oud Germaans volk) met succes tegen de Pruisen, maar vanuit hun gebied voerden (ook) zij een bloedige strijd tegen Polen, met als dieptepunt de verovering van Gdańsk in 1308 waarbij alle Poolse inwoners werden gedood. Tussen 1300 en 1305 werden grote Poolse gebieden geregeerd door Tsjechië.

Herstichte staat en Gouden Eeuw

De bijzonder daadkrachtige koning Władysław Lokietek ('Władysław de Ellebooghoge') wist de gebieden (met uitzondering van Silezië en Pommeren) opnieuw te verenigen en behield Kraków als hoofdstad. Hij was ook goed op de hoogte van de Teutoonse plannen om met hulp van het Duitse Rijk en Rome zuidelijk gelegen gebieden te veroveren. Het Poolse leger wist hen in 1331 te verslaan (Slag om Płowce), waarop de Teutonen de heidense Litouwers in het oosten bedreigden. De Litouwers verzochten om steun die zij kregen van Polen, waardoor enorme gebieden van deze staat (waaronder het huidige Wit-Rusland en Oekraïne) onder Poolse invloed kwamen. Lokietek werd in 1333 opgevolgd door zijn oudste zoon, Kazimierz III, die de geschiedenis in is gegaan als Kazimierz III Wielki ('Kazimierz III de Grote') die van Polen een rijke en uiterst voorname Europese stad maakte. De economie draaide op volle toeren en steden werden massaal herbouwd van steen. Mazovië en grote gebieden ten zuidoosten van het land werden heroverd en overal werden sterke vestingen gebouwd. Joden, die elders in Europa vervolgd werden, vestigden zich op Kazimierz III Wielki's uitnodiging in Polen en zij genoten van het bijzonder liberale politieke klimaat in het land. Ook sloot hij verdragen met de Teutonen en de Bohemiërs, waardoor hij Silezië en Pommeren verloor, maar daarvoor nieuw gebied kreeg waarin hij onder andere Lviv stichtte. In 1346 werd de Poolse wet geïntroduceerd en in 1364 werd de Universiteit van Kraków geopend, een van Europa's eerste universiteiten. De koning stierf in 1370 en was de laatste heerser van de Piast-familie.

Kazimierz III Wielki werd opgevolgd door zijn neef, Louis de Hongaar. Louis gaf de Poolse adel veel macht maar stierf relatief kort na zijn troonsbestijging. Jadwiga, zijn jongste dochter, werd in 1385 koningin van Polen – zij was toen elf jaar oud. In hetzelfde jaar van haar aantreden werd buurland Litouwen aangevallen door Teutoonse ridders. De ruige groothertog Jagiełło, wiens politieke status verzwakt was, besloot Jadwiga te huwen en de inwoners van zijn staat te bekeren tot het christendom (Unie van Krevo). Jadwiga ging akkoord omdat zij het beste wilde voor

Standbeeld van koning Jagiełło en koningin Jadwiga

haar land, maar het huwelijk moet toch een teleurstelling voor haar zijn geweest omdat zij hoopte een ontwikkelde Habsburgse prins te huwen. Jagiełło veranderde zijn naam in Władysław II Jagiełło en werd zo koning van Polen. Jadwiga deed voor de rest van haar leven enorm veel liefdadigheidswerk, maar stierf al in 1399, toen zij 24 jaar oud was. De nieuwe staat, die zich uitstrekte van de Oostzee tot de Zwarte Zee, streed met succes tegen de Teutoonse ridders die in 1410 verslagen werden (Slag om Grunwald, zie sectie 'Grunwald'). Als gevolg van het Verdrag van Toruń (1466) werd de Teutoonse ridderdivisie opgeheven waardoor Pommeren en een gedeelte van Pruisen (waaronder Gdańsk) opnieuw Pools gebied werden.

In de vijftiende en zestiende eeuw regeerde de Jagiełło-familie niet alleen over Polen-Litouwen, maar ook over Bohemen en Hongarije. Bloedige gebeurtenissen in deze periode waren de dood van de jonge koning Władysław III op het slagveld bij Varna en de aanvallen van Rusland dat bestuurd werd door tsaar Ivan de Verschrikkelijke die de 'Russische Landen' wilde verenigen.

Onder het bewind van koning Zygmunt I Stary ('Zygmunt I de Oude', 1506-1548), werd Kazimierz III Wielki's beleid voortgezet. Hij trouwde met Bona Sforza, de hertogin van Milaan en maakte het gemakkelijk voor talloze schrijvers, architecten en studenten om zich in het welvarende en stabiele land te vestigen. Zijn voorkeur ging duidelijk uit naar Italianen omdat dit land onder invloed was van de renaissance, maar ook kwamen veel Armeniërs, Duitsers, Letten, Nederlanders, Schotten en Tataren. Het land telde meer joden dan de gehele joodse bevolking van Europa opgeteld en kan gerust het 'Israël van voor 1948' genoemd worden. Ook openden de eerste drukkerijen hun deuren die boeken drukten in de Poolse taal. Het parlement werd in 1493 verdeeld in de Senaat (bestaande uit notabelen, aartsbisschoppen en rijksambtenaren) en de Sejm (Lagerhuis, bestaande uit verkozen volksvertegenwoordigers) waardoor Polen een machtig democratisch land werd.

Rzeczpospolita, de koninklijke republiek

Zygmunt I Stary werd in het jaar van zijn overlijden opgevolgd door zijn zoon Zygmunt Augustus (1520-1572) die trouwde met Barbara Radziwiłłówna. Hij steunde de reformatie en tolerantie, zo sprak hij in de Sejm: 'Ik ben geen koning van uw geweten'. Er waren twee redenen waarom hij een unie wilde sluiten met Litouwen. Ten eerste vanwege de voortdurende Russische dreiging en ten tweede omdat hij geen zonen of dochters had die hem konden opvolgen. Drie jaar voor zijn dood kwam de unie, Rzeczpospolita ('Gemenebest', 1569), in Lublin tot stand. Onder dit verdrag verhuisde de Sejm naar Warschau en genoot de adel, die ruim tien procent van de bevolking uitmaakte, grote politieke macht.

Na Zygmunt Augustus' dood gaf de Sejm aan de adel het recht om een nieuwe koning te kiezen die afkomstig moest zijn uit een buiten-

lands vorstenhuis. Het was een enorme drukte op het Wolaveld nabij Warschau, waar de veertigduizend notabelen Rzeczpospolita's inwoners openlijk vrijheid en religieuze tolerantie garandeerden. Zij kozen Henri de Valois, maar deze vertrok enkele maanden later stiekem terug naar zijn thuisland Frankrijk omdat hij daar de troon kon bestijgen. De zelfverrijkende adel kwam opnieuw samen en verkoos de Transsylvanische prins Stefan Bátorý tot koning van de confederatieve staat. Bátorý was de zoon van koning Jan II en was getrouwd met Anna Jagiełło, de dochter van Zygmunt I Stary. Onder zijn bestuur werden belangrijke hervormingen doorgevoerd, (met medewerking van Jan Zamojski) werd met succes tegen Russische troepen gestreden en Lifland (tegenwoordig Estland en Letland) werd veroverd. De invoering van 'liberum vote' (elke stem is gelijk en een wetsvoorstel dient unaniem door de Sejm goedgekeurd te worden) maakte Rzeczpospolita tot een van de meest liberale staten van Europa.

Bátorý werd na zijn dood in 1586 opgevolgd door de Zweedse kroonprins Zygmunt III Waza (1566-1632) die een bijzonder nauwe samenwerking tussen Rzeczpospolita en zijn thuisland tot stand probeerde te brengen. De rooms-katholiek werd in 1591 koning van Zweden, maar de protestantse bevolking keerde zich tegen hem waardoor hij al snel werd onttroond. In 1596 werd in Brest de Geünierde kerk gesticht, een kerk die de paus erkende maar de oosters-orthodoxe doctrines en rituelen behield (zie kadertekst 'De kerkunie van Brest'). In hetzelfde jaar werd Warschau de nieuwe hoofdstad. Volgens de koning was Warschau geschikter dan Kraków omdat de stad op belangrijke handelsroutes was gelegen, maar bovenal omdat de stad noordelijker (en dus dichterbij) Zweden lag. Van 1632 tot 1648 werd het land geregeerd door koning Władysław IV Waza, de zoon van Zygmunt III Waza. Onder zijn leiding verdedigde Rzeczpospolita zich goed tegen vijandelijke aanvallen, maar beroemd werd de koning niet.

Obelisk voor de Poolse-Litouwse Unie, Lublin

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw ging het bergafwaarts met Rzeczpospolita. De adel misbruikte zijn politieke macht en het liberale klimaat leidde tot anarchie. De kozakken begonnen een opstand in het gebied dat tegenwoordig Oekraïne vormt. Zij werden gesteund door het regime in Moskou, maar realiseerden zich veel te laat wat voor soort regime achter hen stond. De Zweden maakten gebruik van de ontstane situatie en vielen de confederatie aan. Zij werden gesteund door Rzeczpospolita's protestantse adel. De Zweden plunderden het land, verwoestten vrijwel elk dorp op hun weg en vermoordden bijna tien miljoen inwoners. Echte tegenstand ondervonden zij pas bij het Jasna Górklooster in Częstochowa dat zo goed werd verdedigd dat de adel weer moed kreeg en een guerrillastrijd tegen de Zweden begon. Later werd een leger gesticht dat bestond uit honderdduizend soldaten die de Zweden de confederatie uitjoegen. Deze periode ging de Poolse geschiedenis in als 'de zondvloed'. Kort na de Zweedse terugtrekking trachtten de Ottomanen de staat vanuit het zuiden binnen te vallen. Om de vrede te behouden betaalde Rzeczpospolita een enorme som geld aan de sultan.

Jan Sobieski versloeg de Ottomanen in 1674 bij Chocim. Als gevolg van deze overwinning werd hij gezien als een bijzonder begaafde strateeg, de man die Rzeczpospolita nodig had om uit alle problemen te komen. Op verzoek van de paus vertrok Sobieski in 1683 met een leger van dertigduizend soldaten naar Wenen dat al tijden door ruim 130.000 Ottomanen belegerd werd. Rzeczpospolita's zware ruitbrigade brak door de Ottomaanse linies, waardoor er een einde kwam aan de bedreiging. Rzeczpospolita kreeg groot internationaal aanzien en Jan Sobieski werd de volgende koning van de staat. De eerste fout die hij in zijn functie maakte, was dat hij te weinig tijd besteedde aan het versterken van de noordelijke gebieden die bedreigd werden door de Pruisen. De tweede fout die hij maakte, was het niet geïnteresseerd zijn in Rusland, dat enorme gebieden in het oosten (tegenwoordig Oekraïne) bezette. Jan Sobieski stierf in 1696 en liet een failliet Rzeczpospolita achter dat gemakkelijk door andere machten kon worden aangevallen.

In 1697 kroonde de Saksische hertog Fryderyk Augustus I zich tot koning van Rzeczpospolita en veranderde zijn naam in Augustus II. Om geen problemen met de adel te veroorzaken, bekeerde de koning zich tot het rooms-katholicisme en bracht een nauwe relatie tot stand tussen de confederatieve staat en Saksen. In 1706 vormde hij een alliantie met Denemarken en Rusland en nam zo deel aan de Grote Noordse Oorlog tegen Zweden. Het land vormde opnieuw een groot slagveld. De oorlog eindigde in 1708 met de Russische verovering van de Baltische regio. In 1743 werd de koning opgevolgd door de Saks Augustus III die maar drie jaar van zijn regeerperiode (1743-1763) in het verzwakte Rzeczpospolita verbleef en eigenlijk alleen werd gesteund door Oostenrijk en Rusland. De Poolse ambassadeur in Sint-Petersburg, Stanisław II Augustus Poniatowski, werd in 1764 de nieuwe koning hoewel het land eigenlijk geregeerd werd door Rusland. Hij was een progressieve koning die goed onder-

wijs had genoten en veel door Europa had gereisd. Later werd hij ervan beschuldigd een dictatuur te willen vestigen en Rzeczpospolita's oosters-orthodoxe en protestantse inwoners te discrimineren. De oppositie nam het zekere voor het onzekere en zocht steun in het buitenland.

Delingen van Rzeczpospolita

De geheime alliantie van de drie zwarte adelaars (Pruisen, Oostenrijk en Rusland) besloten in hetzelfde jaar om Rzeczpospolita te delen. In 1772 vond de eerste deling plaats, waarbij het gebied tussen Oost-Pruisen en westelijk Pommeren (met uitzondering van Gdańsk) Pruisisch werd. Oostenrijk bezette het zuidoosten en Rusland bezette een stuk van het noordoosten. Onder grote dwang werd de deling door de Sejm goedgekeurd. Om een tweede deling te voorkomen voerde de Sejm als 's werelds tweede land een grondwet in (3 mei 1791). Volgens deze grondwet werd de macht van de adel drastisch beperkt en werd 'liberum veto' afgeschaft. Het door tsarina Catharina II bestuurde Rusland beschouwde deze ontwikkelingen als een directe bedreiging en viel het land in 1793 aan. De Pruisen namen ook meer land in bezit; de Sejm kon uiteindelijk weinig anders meer doen dan ook deze tweede deling goed te keuren.

In 1794 keerde Tadeusz Kościuszko vanuit de Verenigde Staten terug naar Polen en begon daar een bijzonder nationalistische actie die was gericht tegen de bezetter. Vanaf Kraków's marktplein riep hij op tot gelijkheid, afschaffing van de slavernij en extra bescherming voor de boeren. De boeren voelden zich natuurlijk gesteund door Kościuszko en vormden een leger dat streed tegen de bezetters. Dit leger was slecht georganiseerd en werd al snel door Russische en Pruisische troepen verslagen. Kościuszko werd gevangen en opgesloten in een gevangenis. In 1795 volgde de derde deling. Grote gebieden rondom Warschau werden Pruisisch, Kraków en omstreken werden Oostenrijks en het gehele oosten werd Russisch. De koning trad af en vluchtte naar Sint-Peterburg. Duizenden Polen vluchtten naar Italië omdat zij in Rusland vervolgd werden en naar Siberië werden gestuurd. Polen was van de kaart verdwenen.

Groothertogdom Warschau en het Congreskoninkrijk

De Polen, die nu in Oostenrijk, Pruisen en Rusland woonden, beschouwden Napoleon als hun bondgenoot. Zij hoopten dat hij Polen zou herstichten, daarom vochten zij mee in verschillende legioenen van Napoleon's 'Grande Armée'. In 1806 versloegen zij de Pruisen bij Jena wat de herovering van Poznań tot gevolg had. Napoleon ging akkoord met het herstichten van Polen in de vorm van het hertogdom Warschau. De Polen zagen dit hertogdom als een basis voor het herstichten van Rzeczpospolita en streden daarom mee in de troepen die Moskou trachtten te veroveren. De verovering mislukte maar de Polen bleven loyaal aan Napoleon en bewaakten hem tijdens zijn ballingschap op Elba.

Tijdens het Congres van Wenen (1815) maakte Rusland duidelijk geheel historisch Polen te willen besturen, maar dit was voor Oostenrijk, Pruisen en Groot-Brittannië onacceptabel. Als compromis ging de omge-

ving van Poznań wederom naar de Pruisen. Kraków werd een autonome republiek binnen Oostenrijk en het gebied van het groothertogdom Warschau werd een autonome Poolse regio binnen Rusland. Het laatste gebied werd het Congreskoninkrijk genoemd en kreeg onder tsaar Alexander I een eigen grondwet, leger en parlement. Er heerste rust en in 1817 kreeg Warschau een eigen universiteit. De Polen hoopten dat de tsaar een verbinding zou toestaan met de voormalig Poolse gebieden aan de overzijde van de Bug. Deze hoop vervloog met het aantreden van de veel minder intelligente tsaar Nikolaas I in 1825. Zijn harde onderdrukking van de Polen leidde in 1830 tot de Novemberopstand. Als gevolg van deze opstand werd Warschau in september 1831 door de Russen bezet en 25.000 Poolse gevangenen werden naar Siberië gestuurd. De opstand sloeg in 1846 over naar het autonome Kraków, maar was ook daar geen succes. Als gevolg van de opstand besloten de Oostenrijkers de stad zijn autonome status af te nemen en op te nemen in de provincie Galicië. In 1867 kregen de Polen hun autonomie weer terug, waardoor een ware revival van de Poolse cultuur plaatsvond. In 1865 werd de universiteit van Warschau op last van de Russen gesloten. Het leren van de Poolse taal werd verboden en het drukken van boeken in deze taal ook. Miljoenen Polen hielden het voor gezien en vestigden zich in het Westen. Parijs werd al snel een broeinest voor Pools nationalisme en het Amerikaanse Chicago kreeg zelfs Poolse wijken.

Eerste Wereldoorlog en de Tweede Poolse Republiek

Op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog was het Poolse volk nog steeds verdeeld over verschillende landen. Roman Dmowski en zijn volgelingen steunden Rusland omdat zij dachten dat het verenigen van alle Poolse gebieden onder Russisch bestuur de Russische autoriteiten zou dwingen een liberaler bewind te vestigen. De meerderheid van de Polen dacht hier echter geheel anders over. Zij moesten weinig hebben van Rusland en steunden Józef Piłsudski die de opstanden leidde en Polen, Litouwen, Oekraïne en Wit-Rusland trachtte te verenigen in één staat die Międzymorze moest heten. Zij streden aan de kant van de Oostenrijkers die hun onafhankelijkheid in het vooruitzicht stelden. Ongeveer één miljoen Polen verloren hun leven in de strijd.

Op 11 november 1918 kon het land zich onafhankelijk verklaren omdat Rusland zich na de Oktoberrevolutie en de daaropvolgende burgeroorlog niet meer op Polen concentreerde, Duitsland was verslagen (in de Poolse gebieden door troepen van Piłsudski) en het Oostenrijkse rijk was ingestort.

Als gevolg van het Verdrag van Versailles (1919) werd westelijk Pruisen Pools gebied. Gdańsk viel onder een andere regeling en werd de door Polen beschermde Vrijstad Danzig. De Poolse oostgrens werd na de oorlog met de Sovjetunie (1919-1920) vastgesteld en als gevolg van het Verdrag van Riga (1921) werden ook de westelijke gebieden van het huidige Wit-Rusland en Oekraïne Pools. De Tweede Poolse Republiek had een oppervlakte van 400.000 km² en telde 26 miljoen inwoners, onder wie Polen, Duitsers, Oekraïners, Wit-Russen en joden. Op 17 maart 1921 werd

Lublin's talmoedschool, voor de Tweede Wereldoorlog woonden er in Polen bijzonder veel joden

een moderne en democratische grondwet ingevoerd en in 1922 werd de staat uitgebreid met Opper-Silezië (Conventie van Genève).

Het nieuwe Polen stond voor de taak het land te herbouwen, een leger te vormen en een munteenheid in te voeren. Dit lukte, ondanks het feit dat het land bestuurd werd door een aantal zwakke regeringen. Józef Piłsudski kwam in mei 1926 aan de macht door middel van een militaire staatsgreep. Hij bestuurde het land als dictator tot zijn dood in 1935.

Jaren voor de Tweede Wereldoorlog

Tussen 1935 en 1939 nam het aantal inwoners van Polen sterk toe en de academies en universiteiten van het land genoten groot aanzien. In verband met de Duitse dreiging vormde Polen in de eerste maanden van 1939 een militaire alliantie met Groot-Brittannië en Frankrijk. Het land weigerde in te gaan op de Duitse eis om Danzig aan hen over te dragen. In augustus van hetzelfde jaar mislukten de onderhandelingen tussen Groot-Brittannië, Frankrijk en de Sovjetunie omdat Polen weigerde (in geval van een Duitse aanval) Sovjettroepen toe te laten op zijn grondgebied. Op 23 augustus werd door nazi-Duitsland en de Sovjetunie het Molotov-Ribbentropact getekend. In de geheime clausule van dit verdrag werd (onder andere) de deling van naoorlogs Polen tussen beide landen geregeld.

Tweede Wereldoorlog

Op 1 september 1939 begon de Tweede Wereldoorlog als gevolg van de Duitse aanval op Polen. Het land was niet voorbereid op de aanval en werd vanuit het noorden (Gdańsk), het westen en het zuiden aangevalen. Het kon de eerste weken weinig ondernemen tegen het oprukkende Duitse leger dat de steden bombardeerde, lukraak op burgers schoot en hen door middel van massa-executies in toom trachtte te houden.

Groot-Brittannië en Frankrijk stuurden hun legers pas twee weken na de aanval naar Polen – maar toen was Warschau door de Duitsers allang omsingeld. De Poolse regering hield zich aan de grondwet en vormde meteen een regering in ballingschap die eerst in Parijs zetelde, later in Londen.

Later was het Poolse leger georganiseerd genoeg om hard tegen de bezetters te vechten, maar lang niet groot genoeg. Tot overmaat van ramp viel het Rode Leger op 17 september oostelijk Polen binnen en annexeerde het gebied. De burgers bevonden zich zo tussen de legers van twee uiterst gewelddadige regimes. Duizenden Poolse soldaten werden door de Russen in de bossen geëxecuteerd (zie kadertekst 'Katyń'). Warschau viel reeds op 28 september 1939 en op 8 oktober werden westelijk Polen en Silezië bij het Derde Rijk gevoegd. Om een vazalstaat op Pools grondgebied te kunnen stichten, stuurde Hitler zijn rijksminister zonder portfolio Hans Frank op 7 november 1939 naar Kraków waar hij de zogenaamde centrale regering moest leiden.

Op 22 juni 1941 viel het Duitse leger de Sovjetunie aan en schond daarmee het Molotov-Ribbentropact. Stalin vroeg Polen om hulp in ruil voor de vorming van een modern Pools leger in de Sovjetunie. Polen had gemengde gevoelens over Stalin's deal maar zag in dat dit de enige manier was om een nieuw leger te vormen. De Duitsers versloegen het Rode Leger in de oostelijke gebieden van Polen en rukte op tot diep in de Sovjetunie. Zo werd geheel Polen door de Duitsers bezet.

Concentratiekamp Auschwitz II, hier kwamen tussen 1940-1945 miljoenen mensen om het leven

De situatie in zowel de Poolse steden als op het platteland was verschrikkelijk. De Poolse joden werden door de Duitsers samen met de zigeuners en Russische krijsgesvangenen in stedelijke getto's opgesloten, waar voedseltekorten en liquidaties een regelmatig verschijnsel waren. Later werden deze getto's systematisch geliquideerd en de bewoners doorgestuurd naar de verschillende concentratiekampen. Zo kwam er een einde aan de bloeiende joodse cultuur in het land. De niet-joodse Polen werden geëxecuteerd of naar fabrieken in Duitsland gestuurd om dwangarbeid te verrichten.

Omdat Stalin vond dat hij te weinig macht op dit nieuwe Poolse leger kon uitoefenen, vormde hij in 1943 een nieuwe, volledig

door het Rode Leger beïnvloede Poolse gevechtseenheid. Deze eenheid streed samen met het Rode Leger aan het oostelijke front en bezette Berlijn. Als gevolg van de Duitse nederlaag bij Stalingrad (1943) trok het Rode Leger westwaarts en bevrijdde het Poolse Lublin, waar het pro-communistische Poolse Comité voor Nationale Bevrijding (PKWN) opriep tot de vorming van een Poolse Volksrepubliek. Op 22 juli 1944 vormde zij de tijdelijke regering van het land. In augustus van hetzelfde jaar stonden de inwoners van Warschau op tegen de Duitse bezetter (opstand van Warschau, zie sectie 'Warschau'). Zij hielden hun verzet maar liefst 63 dagen vol en moesten dit bekopen met de dood van 200.000 mensen en de vernietiging van hun stad.

Tijdens de Conferentie van Jalta in februari 1945 besloten Roosevelt, Churchill en Stalin om Polen onder Russische invloed te plaatsen – een besluit dat door veel Polen nog steeds wordt gezien als crimineel. Tijdens de Conferentie van Potsdam (juli en augustus 1945) werd besloten om de Pruisische gebieden ten oosten van de Oder en Neisse (inclusief Gdańsk) en de zuidelijke gebieden van Oost-Pruisen bij Polen te voegen, in afwachting van een definitief vredesverdrag.

Op 8 mei 1945 capituleerden de Duitsers. Gedurende deze gruwelijke oorlog verloren zes miljoen Poolse burgers het levens en van de drie miljoen joden die het land in 1939 telde, overleefden er maar 80.000 tot 90.000. De meeste steden lagen in puin en de totale materiële schade bedroeg tientallen miljarden euro's. Veel burgers die vóór 1939 in de oostelijke gebieden van Polen woonden werden Sovjetburgers.

Monument voor de slachtoffers van het getto, Lublin